

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ТА СУПЕРЕЧНОСТІ СУЧАСНИХ РЕФОРМ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ І НАУКИ В УКРАЇНІ

Колб Олександр Григорович

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права та процесу
Державного податкового університету,
заслужений юрист України,
м. Ірпінь, Україна*

Дучимінська Леся Миронівна

*начальник управління контрольно-перевірочної роботи
Головного управління Пенсійного фонду України у Волинській області
м. Луцьк, Україна*

Відповідно до вимог ч. 2 ст. 19 Конституції України, всі органи державної влади, включаючи й сферу освіти і науки, мають діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Основним та іншими законами України. Як з цього приводу зазначено в Рішенні Конституційного Суду України від 16.04.2009 № 7-рп/2009, в Конституції України закріплено принцип, за яким права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність (ст. 3) (пункт 5 описової частини зазначеного Рішення) [1].

Аналогічним чином цей принцип знайшов своє відображення й у п. 1 ч. 1 ст. 92 Конституції України, у якому, зокрема, констатовано, що виключно законами України визначаються права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод.

Проте, як свідчить аналіз сучасних нормативно-правових актів, які стосуються діяльності Міністерства освіти і науки України, а також практики проведення цим органом центральної виконавчої влади реформ у зазначеній сфері суспільної діяльності, вказане відомство все частіше формально ставиться до дотримання норм Конституції України, а, подекуди, грубо порушує її положення, приписи і принципи, що вкрай негативно впливає не тільки на ефективність науково-педагогічної діяльності, але й не дозволяє належним чином здійснювати заходи, спрямовані на усунення, блокування, нейтралізацію тощо детермінуючого комплексу причин і умов, які сприяють такій антисуспільній діяльності [2].

Мова, у першу чергу, йде про наступні негативні наслідки для сфери освіти і науки України, які були детерміновані сучасними реформами у цій галузі діяльності, а саме:

1. На підставі постанови Кабінету Міністрів України від 27.07.2016 № 567 (зі змінами від 02.04.2024 № 376), на сьогодні ті здобувачі наукового ступеня доктора наук, які не навчалися в докторантурі відповідного закладу вищої освіти (ЗВО), не вправі користуватись при підготовці кваліфікаційної роботи послугами наукового консультанта, а в подальшому вказувати дані про нього в авторефераті та інших матеріалах, які спрямовуються у відповідні підрозділи МОН України [3].

З огляду на зміст ст. 24 Конституції України, а також ст. 4 Закону України «Про вищу освіту» та ст. 2 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», у яких закріплено принцип рівності всіх перед законом, зазначений у вказаній постанові Кабінету Міністрів України підхід слід визнати протиправним (таким, що звужує зміст і обсяг конституційних прав, законних інтересів і свобод людини і громадянина).

Додатковим аргументом з цього приводу можна назвати положення ст. 8 Конституції України, у якій визначено принцип верховенства права, та ст. 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини), що забороняє дискримінацію за будь-якою ознакою (у цьому випадку – за фактом навчання чи самостійної підготовки дисертації здобувачем). При цьому варто мати на увазі, що Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) дав оцінку діям органів державної влади з зазначених питань, керуючись виключно положеннями вказаної вище Конвенції [4].

Показовими у цьому сенсі можна назвати окремі рішення ЄСПЛ, що стосувалися сфери освіти і науки, («справа Салай проти Словаччини» (дискримінація за ознакою ромського походження); справа «Д.Н. та інші проти Чеської Республіки» (дискримінація за ознакою расового або етнічного походження; ін.) [5].

Алогічність постанови Кабінету Міністрів України від 27.07.2016 можна оцінити і з огляду правового статусу народних депутатів, керівників центральних органів виконавчої влади, вузів, Президента України тощо, які вправі користуватись послугами різноманітних консультантів (помічників, радників, т.ін.).

То, чому ж здобувач наукового ступеня доктора наук, який не навчався в докторантурі, позбавлений природного та конституційного права мати при підготовці дисертації відповідного (обраного за власною волею) наукового консультанта?

Очевидно, що вирішення цієї проблеми лежить не тільки у площині законодавчої та іншої нормативно-правової діяльності, але й у підготовці конституційного звернення з означеної проблематики до Конституційного Суду України.

2. На підставі вказаної вище постанови Кабінету Міністрів України у сьогоденні позбавлені права захищати дисертацію та отримувати науковий ступінь кандидата наук, при тому, що таке право залишено за здобувачами, які готують наукову роботу на отримання наукового ступеня доктора наук.

3. Згідно з чинним законодавством України, яке регулює сферу освіти і науки, у вузах, що пройшли акредитацію найвищого рівня, їх працівники поділені на дві групи (педагогічні та науково-педагогічні), що теж можна віднести до дискримінації, з огляду на те, що у даному випадку це ще є й порушенням правил та принципів акредитації науково-освітніх установ і закладів (п. 4 ч. 1 ст. 1 та розділ III Закону України «Про вищу освіту»).

Отже, очевидність видозмін у сфері освіти і науки України у сьогоденні (у умовах воєнного стану) у контексті підготовки науково-педагогічних працівників не викликають сумніву, оскільки наявні проблеми не тільки підвищують рівень потенційних і реальних загроз, що посягають на національну безпеку, але й знижують у зв'язку з цим шанси нашої держави на повноцінну євроінтеграцію та вступ, у перспективі, до Європейського Союзу.

Література

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Харківської міської ради щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 19, статті 144 Конституції України, статті 25, частини чотирнадцятої статті 46, частин першої, дев'ятої статті 59 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (справа про скасування актів органів місцевого самоврядування) від 16.04.2009 № 7-рп/2009. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

2. Захарін С. Реформування вищої освіти: багато гасел і хайпу, мало змісту і сенсів. *Освіта UA*. 2025. URL: <https://osvita.ua/blogs/94582/>.

3. Деякі питання діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 27.07.2016 № 567. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

4. Дроздов О., Дроздова О. Заборона дискримінації: аналітичний огляд окремих рішень ЄСПЛ. *ECHR: Ukrainian Aspect*. 2018. URL: <https://www.echr.com.ua/zaborona-dyskryminatsii/>.

5. Ковтун В., Ковтун М. Прецедентна практика ЄСПЛ щодо застосування заборони дискримінації (стаття 14 ЄКПЛ). *Вісник Національна асоціація адвокатів України*. 2025. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/news/vidannya/2025-06-02-vidannya-v-sniu-05-25_683dbd22e3159.pdf.